

مقامات حسینی

دیوان منشی بمرودی

قدیمی ترین و بیومه حماسی عاشورایی در ادب فارسی

مقدمه، تصحیح و تعلیقات

الیاس رستم‌پور

سرشناسه : بمرودی، محمد اکبر، ۱۰۸۷ - ۱۱۸۰ ق.

عنوان و نام پدیدآور : مقامات حسینی: (دیوان منشی بمرودی)/ مقدمه، تصحیح و تعلیقات الیاس رستم‌پور.

مشخصات نشر : قاین: انتشارات اکبرزاده، ۱۳۹۲.

مشخصات ظاهری : ۳۰۴ ص.

شابک : 978-600-93892-1-6

وضعیت فهرست‌نویسی : فیبا

موضوع : حسین بن علی (ع)، امام سوم، ۴ - ۱۶۱ ق - شعر

موضوع : شعر فارسی - قرن ۱۲ ق.

موضوع : شعر مذهبی - قرن ۱۲ ق.

شماره فزوده : رستم‌پور، الیاس، ۱۳۶۴ - ، مصحح، مقدمه‌نویس

رده بندی کنگره : PIR۶۶۳۴/۸/م۷ ۱۳۹۲

رده بندی دیسی : ۸۱/۵

شماره کتابشناسی : ۳۲۰۸

عنوان : مقامات حسینی (دیوان منشی بمرودی)

مقدمه، تصحیح و تعلیقات : الیاس رستم‌پور

تایپ و صفحه‌آرایی : فضا رستم‌پور، زهرا رضائی

طراح جلد : قاسم رستم‌پور

ناشر : انتشارات اکبرزاده

نوبت چاپ : چاپ اول - زمستان ۱۳۹۲

شمارگان : ۱۰۰۰

شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۹۳۸۹۲-۱-۶

قیمت : ۱۰۰۰۰ تومان

تلفن : ۰۵۶۲۵۲۲۷۲۸۹

آدرس : قاین ، خیابان امام رضا(ع) ، بین امام رضا ۵۳

همراه : ۰۹۱۵۵۶۱۵۲۳۶

وب سایت : www.akbarzadeh-en.ir

فهرست مطالب

مقدمه

۱۳	تألیفات
۱۷	شرح حوال و زندگی منشی بمرودی
۱۷	۱. نسب و شهرت
۱۷	۲. ولادت و خانواده
۱۸	۱-۲. وجه تسمیه بمرودی
۱۸	۲-۲. عالمان و شاعران بمرودی
۱۸	۱-۲-۲. میرزا علامه از بن قلم بمرودی
۱۹	۲-۲-۲. میرزا محمدعلی خاکی خاکی داننده بمرودی
۱۹	۳-۲-۲. میرزا سحاب بمرودی
۲۰	۴-۲-۲. محمود بمرودی
۲۰	۵-۲-۲. محمدصادق بمرودی
۲۰	۶-۲-۲. مذهب بمرودی
۲۱	۷-۲-۲. آیت الله فقیه بمرودی
۲۱	۳. تحصیلات و اساتید
۲۱	۴. ممدوحان شاعر
۲۱	۱-۴. احمدشاه ابدالی
۲۳	۲-۴. شاهرخ میرزای افشار
۲۳	۵. وفات شاعر
۲۴	۶. آثار منشی
۲۴	۱-۶. مقامات حسینی
۲۵	۱-۶. صحت انتساب مقامات حسینی به منشی

۲۷	۶-۱-۲. مأخذ مقامات حسینی
۲۷	۶-۱-۳. تاریخ سرودن منظومه
۲۷	۶-۲. مثنوی نان و حلوا
۲۸	۶-۳. مرثیه‌های عاشورایی
۲۹	۶-۴. دیگر آثار
۳۰	حماسه‌های عاشورایی پس از منشی
۳۰	۱. مصیبت‌نامه
۳۰	۲. شهنشاها نامه حسینی
۳۱	۳. سینه
۳۱	۴. صحنه قاصریه
۳۲	شعر عاشورایی پس از منشی در بمروود و قیانات
۳۴	ویژگی‌های زبانی و نحوی مقامات حسینی
۳۴	۱. سطح زبانی
۳۴	۱-۱. آوایی (موسیقایی)
۳۴	۱-۱-۱. موسیقی بی‌ری (ساز)
۳۴	۱-۱-۲. موسیقی کناری و ردیف
۳۴	۱-۱-۳. موسیقی درونی
۳۴	تکرار واج (هم‌حروفی)
۳۵	تکرار واژه
۳۵	جناس
۳۵	۱-۲. سطح لغوی
۳۵	۱-۲-۱. کاربرد الفاظ و عبارات قرآنی و عربی
۳۵	۱-۲-۲. استفاده از الفاظ کهن فارسی
۳۶	۱-۲-۳. استفاده فراوان از الفاظ و واژه‌های رزمی
۳۶	۱-۲-۴. ساختن کلمات مرکب جدید
۳۶	۳-۱. سطح نحوی
۳۶	۱-۳-۱. ایجاز

۳۶	۱-۳-۲. فعل
۳۷	۱-۳-۳. حرف اضافه
۳۷	۱-۳-۴. جملات پرسشی
۳۷	۲. سطح ادبی
۳۷	۱-۲. صنایع بیانی
۳۷	۲-۱-۱. تشبیه
۳۸	۲-۱-۲. استعاره
۳۸	۲-۱-۳. کنایه
۳۸	۲-۲. آیه های معنوی
۳۹	۱-۱. تلمیح
۳۹	۲-۲. تناسب (مراعات نظیر)
۳۹	۲-۳. پیام
۳۹	۲-۴. لفظ و نشانه
۳۹	۳. سطح فکری
۴۱	تأثیر شاهنامه فردوسی بر مقامات حسنی
۴۴	نسخه های خطی مقامات حسینی
۵۰	روش کار در تصحیح منظومه
۵۱	علائم به کار رفته در بخش اختلاف نسخه ها
۵۱	برخی ویژگی های رسم الخط نسخه اساس
۵۲	تصاویر

منظومه مقامات حسینی

۶۵	تحمید باری تعالی و منقبت پیامبر (ص)
۶۶	در منقبت حضرت امام علی (ع)
۶۷	در مدح احمدشاه ابدالی (درانی) حاکم کابل
۶۸	در مدح احمدشاه ابدالی و واگذاری حکومت خراسان به شاهرخ افشار و مدح او
۶۹	تأستف شاعر در داغ پسر جوانش مرحوم دانش

- بیان علت و شیوه به نظم کشیدن واقعه‌ی عاشورا
 ۷۰ در وقایع بعد از شهادت امام حسن(ع)
 ۷۲ هجرت امام حسین(ع) از مدینه به مکه
 ۷۳ نامه نوشتن کوفیان به امام حسین(ع)
 ۷۴ فرستادن امام حسین(ع) مسلم را به کوفه
 ۷۴ نامه نوشتن مسلم به امام حسین(ع) و دعوت ایشان به کوفه
 ۷۵ آمدن عبیدالله بن زیاد علیه‌العه به کوفه
 ۷۹ وارد شدن هانی به دارالاماره
 ۸۱ قیمت مسلم(ع) به خانه ابن کثیر
 ۸۲ انتقام خواستن از اقوام ابن کثیر از عبیدالله لعنه‌الله علیه
 ۸۳ عزیمت مسلم(ع) به خانه طوعه
 ۸۶ مبارزه مسلم(ع) با قین و شهادت او
 ۸۸ خبردار شدن امام(ع) از شهادت مسلم و ساکن شدن ایشان در کربلا
 ۹۳ آمدن حر به نزد امام حسین(ع)
 ۹۵ پیوستن حر به سپاه امام(ع)
 ۹۷ به میدان رفتن حر و شهادت او
 ۹۹ به میدان رفتن برادر و پسر حر
 ۱۰۳ به میدان رفتن زهیر بن قین رضی‌الله‌عنه
 ۱۰۵ مبارزه زهیر با کعب بن نصر و پسرش لعنه‌الله علیه
 ۱۰۷ به میدان رفتن دلاوری از بنی کلب
 ۱۱۰ به میدان رفتن بُریر بن خُضیر
 ۱۱۱ مبارزه بُریر با یزید معقل لعنه‌الله‌علیه
 ۱۱۲ به میدان رفتن وهب بن عبدالله کلبی
 ۱۱۳ مبارزه وهب بن عبدالله با محکم بن طفیل لعنه‌الله‌علیه
 ۱۱۸ به میدان رفتن عمرو بن خالد رحمه‌الله
 ۱۲۰ به میدان رفتن پسر عمرو بن خالد رحمه‌الله
 ۱۲۱ به میدان رفتن عمرو بن حنظله تمیمی رضی‌الله‌عنه
 ۱۲۲ به میدان رفتن عبدالله مذجبی
 ۱۲۳ به میدان رفتن حماد بن انس
 ۱۲۴

- ۱۲۴ به میدان رفتن وقاص
- ۱۲۴ به میدان رفتن شریح بن عبدالله
- ۱۲۵ به میدان رفتن مسلم بن عوسجه
- ۱۲۸ به میدان رفتن پسر مسلم بن عوسجه
- ۱۲۸ به میدان رفتن هلال بن نافع
- ۱۳۲ به میدان رفتن عبدالرحمن بن عبید رحمه الله
- ۱۳۳ به میدان رفتن یحیی بن سلیم
- ۱۳۳ به میدان رفتن دلاوری از غفاریان
- ۱۳۴ به میدان رفتن بن انس رحمه الله علیه
- ۱۳۵ به میدان رفتن ابن مسیح رضی الله عنه
- ۱۳۵ به میدان رفتن حارث بن حارث رحمه الله علیه
- ۱۳۶ به میدان رفتن هاشم بن عتبہ رضی الله عنه
- ۱۳۸ مبارزه هاشم بن عتبہ با سمعان لعنه الله علیه
- ۱۴۰ مبارزه هاشم بن عتبہ با نعمان لعنه الله علیه
- ۱۴۱ به میدان رفتن فضل بن امام علی (ع) جهت امامداد هاشم
- ۱۴۴ به میدان رفتن حبیب بن مظاهر رحمه الله
- ۱۴۵ به میدان رفتن جریر رضوان الله علیه
- ۱۴۶ به میدان رفتن یزید بن مهاجر
- ۱۴۷ به میدان رفتن انس بن معقل
- ۱۴۷ به میدان رفتن عابس بن شیبب شاکری و غلامش شوذب
- ۱۴۷ مبارزه عابس با ربیع تمیمی لعنه الله
- ۱۴۹ به میدان رفتن حجاج بن مسروق علیه الرحمه
- ۱۵۰ به میدان رفتن سیف بن حارث و مالک بن عبد سریع
- ۱۵۰ به میدان رفتن غلام ترک سیدالشهدا
- ۱۵۲ به میدان رفتن حنظله بن سعد علیه الرحمه
- ۱۵۴ به میدان رفتن یزید بن زیاد رضوان الله علیه
- ۱۵۴ به میدان رفتن سعید حنیفی
- ۱۵۶ به میدان رفتن جناده انصاری و پسرش عمرو
- ۱۵۶ به میدان رفتن ابومره بن مره رضوان الله

- ۱۵۶ به میدان رفتن ابن مقداد و ابن دجانه
 ۱۵۷ به میدان رفتن عبدالله بن مسلم رضوان الله عليه
 ۱۵۹ مبارزه عبدالله با قذامه ملعون (اول)
 ۱۶۱ مبارزه عبدالله با سلامه ملعون
 ۱۶۲ مبارزه عبدالله با قذامه ملعون (دوم)
 ۱۶۳ به میدان رفتن جعفر بن عقیل علیهم السلام
 ۱۶۳ به میدان رفتن عبدالرحمن بن عقیل علیهم السلام
 ۱۶۴ به میدان رفتن محمد بن عبدالله بن جعفر طیار
 ۱۶۵ به میدان رفتن عون بن عبدالله بن جعفر طیار
 ۱۶۷ به میدان رفتن حضرت عبدالله بن حسن علیهما السلام و غلامش فروزان
 ۱۷۱ به میدان رفتن عبداللہ بن انس جهت امداد به عبدالله
 ۱۷۲ مبارزه عبدالله با شمس بن لعنه الله عليه
 ۱۷۷ مبارزه عبدالله با یونس بن اسیر و پسرش طارق لعنه الله علیهما
 ۱۷۸ مبارزه عبدالله با مدرک بن سهیل لعنه الله عليه
 ۱۷۹ به میدان رفتن شاهزاده قاسم بن حسن علیه السلام
 ۱۸۲ مبارزه قاسم با ازرق شامی و پسرانش علی و محمد علیهم السلام
 ۱۸۹ به میدان رفتن ناصر بن علی علیه السلام
 ۱۹۲ به میدان رفتن عمران بن علی علیه السلام
 ۱۹۳ به میدان رفتن همان بن علی علیه السلام
 ۱۹۴ به میدان رفتن عون بن علی علیه السلام
 ۲۰۰ به میدان رفتن عبدالله بن علی علیه السلام
 ۲۰۰ به میدان رفتن جعفر بن علی علیه السلام
 ۲۰۱ به میدان رفتن حضرت ابوالفضل عباس علیه السلام جهت آب
 ۲۰۶ به میدان رفتن حضرت علی اکبر
 ۲۱۰ مبارزه حضرت علی اکبر با طارق و پسرانش
 ۲۱۲ مبارزه حضرت علی اکبر با مصراع علیه اللعنه
 ۲۱۴ به میدان رفتن امام حسین علیه السلام
 ۲۱۵ مبارزه امام حسین (ع) با تمیم بن قحطب لعنه الله عليه
 ۲۱۶ مبارزه حضرت امام حسین (ع) با ابطحی شامی علیه اللعنه

اضافات

۲۲۵	ویدیوهای عاشورایی
۲۲۷	اختلاف نسخه‌ها
۲۶۹	شرح و تمیقا
۲۹۱	فهرست آیات را
۲۹۳	فهرست اعلام
۳۰۱	فهرست منابع و مآخذ

شاعران فارسی‌زبان از گذشته تاکنون به واقعه جانسوز کربلا توجه خاصی داشته و مرثی‌نویسان و شاعران بلند و کوتاهی در بیان آن از خود به جای گذاشته‌اند. «تمامی تاریخ ادبیات نویسان نخستین مرثیه عاشورایی را به کسایی مروزی متولد ۳۴۱ ه. ق. نسبت داده‌اند.» (حجازی،

۱۳۸۶، ۶۸)

غیر از کسایی، سنایی غزنوی هم اشعاری در رثای امام حسین (ع) سروده است. به جز این دو شاعر افرادی چون قوامی رازی متوفای ۵۶۰ ه. ق، ابن یمن، سلمان ساوجی و دیگران نیز اشعاری در رثای امام حسین (ع) سروده‌اند. اما پیدایش و شروع حماسه‌های دینی مقارن با ظهور پیغمبر و ظهور شاعری با تخلص ربیع، صاحب منظومه حماسی *علی‌نامه* - در وصف دلاوری‌های امام علی (ع) و نبردهای ایشان با مخالفان دوران خلافت‌شان - است. *مسئومه* حماسه *علی‌نامه* قدیمی‌ترین حماسه دینی اسلامی و به خصوص شیعی است که ربیع آن را با استادی خاص و به تقلید از وزن و قالب و زبان شعری شاهنامه به نظم آورده است. *سقییه کسینی*، (۱۳۷۹: ۴۲۸). شاعر این منظومه عبدالملک بنان قمی متخلص به ربیع است. در هیچ کتاب و تذکره‌ی قدیمی نامی از او برده نشده. او در سال ۴۲۰ ه. ق. به دنیا آمده و *علی‌نامه* را در ۴۸۲ ه. ق. یعنی در ۶۲ سالگی سروده است (همان: ۴۲۹).

رسیده ای رسد بد فال من	به وقتی که در شصت و دو سال من
گهرهای حکمت می گنج برد	دل من در این قصه همی رنج برد

(ربیع، ۱۳۷۹: ۴۲۸)

او این منظومه را به علی بن طاهر از اشراف ناحیه‌ی سبزوار تقدیم کرده است. تنها یک نسخه از این اثر باقی مانده که آن را محمد بن محمود مسعود المعتمد التمیمی در قرن هشتم هجری کتابت کرده و در کتابخانه موزه قونیه ترکیه نگهداری می‌شود. این منظومه با این ابیات آغاز می‌شود:

اگر چند هست این سخن آشکار	به نزد صغار و به نزد کبار
و لیکن چو من برنزد هیچ کس	در این قصه در نظم گفتم نفس
تو بشنو کنون کز پس مصطفی	ز شبیهت که بد کرد با مرتضی

شاعر در حقیقت علی‌نامه را در جواب و مقابله با شاهنامه سروده است. او با این که اساس شاهنامه را از سویی دروغ می‌داند و از سویی پرداخته مکر کرامیان ولی اعتراف می‌کند که زبانی نغز و دلکش دارد. (همان: ۲۹)

این منظومه چند دهه پیش شناسایی و اخیراً به صورت نسخه برگردان چاپ شده است. تا قبل از آن معروف‌ترین منظومه حماسی دینی فارسی، *خاوران‌نامه*ی ابن‌حسام خوسفی متوفای ۸۷۵ در وصف دلاوری‌های امام علی (ع) و نبردهای ایشان با کفار خاوران بوده است. منظومه *خاوران‌نامه* به بحر متقارب در بیست و پنج هزار بیت و به تقلید از فنی‌سی سروده شده است. شاعر در جای جای این منظومه، در تجلیل از مقام استاد توسیاتی را به سلک نظم درآورده است:

که رحمت بر آن تربت پاک باد...
سخن را شعار اندر اشعار اوست
(رزمجو، ۱۳۸۱: ۲۵۰)

و در کمال سبکی و پساگزاد
سعدی را بگفتار اوست

بعدها افرادی چون باقر مشمدی در ۱۱۲۳ ه. ق در سرودن منظومه حماسی *حمله‌ی حیدری* - در شرح زندگی پیر پارس و امام علی (ع) و غزوات آنها - و صباي کاشانی (م ۱۲۳۸) صاحب منظومه‌ی *حماسی شاهنامه*، از کار او تقلید کرده‌اند (همان: ۲۵۲). با شکل‌گیری حکومت صفویه در سال ۹۰۰ قمری و رسمی شدن مذهب تشیع در ایران تألیف آثار مذهبی شیعی و نظم مرثیه و نوحه‌ی دینی به اوج خود رسید که ترکیب‌بند جاودانه و معروف محتشم کاشانی در *نوحه‌ی پهلوانان* نمونه‌ی بارز آن است. قبل از مرحوم منشی شعرای زیادی دست به سرودن منظومه‌های حماسی دینی زده‌اند اما موضوع هیچ کدام شرح و توصیف قیام عاشورا نیست. همچنین روایت‌های تاریخی برخی از این منظومه‌های حماسی دینی چندان معتبر نیست. قیام عاشورا همواره در ذهن شیعیان درآورد و ملال‌انگیز بوده و هرگاه نامی از امام حسین (ع) می‌شدند به یاد مظلومیت وی می‌افتادند و اشک می‌ریختند. در سخن شعرای این مرور بوم نیز امام حسین (ع)، کسی بوده است که زیر بار ستم نرفته، به دفاع از حق قیام نموده در این راه مظلومانه شهید شده‌اند. نگاه منشی بمرودی به قیام عاشورا با نگاه تمام شعرای شیعه‌ی قبل از او و ارباب مقاتل تفاوت دارد. او امام (ع) و یارانش را پهلوانانی توصیف می‌کند که شجاعانه در برابر پلیدی و شومی می‌ایستند و آن را از بین می‌برند و خود با اشتیاق تمام به جایگاهی که آرزویش را داشتند پرواز می‌کنند.

و اما بعد، در به انجام رسیدن این کار در طی دو سال مرهون همراهی و همکاری عزیزانی هستم. از استاد اندیشمندم دکتر عبدالله رادمرد، عضو هیئت علمی دانشگاه فردوسی مشهد، که راهنمایی این تصحیح را بر عهده گرفتند و با بزرگواری و شکیبایی بسیار مقدمه و متن منظومه را خواندند و نکات بسیار زیادی را گوشزد کردند صمیمانه تشکر می‌کنم. قدردان زحمات بی‌دریغ استاد دیگرم دکتر سیدعباس محمدزاده، هستم که به در مراحل آغازین و چه مراحل پایانی کار توصیه‌های علمی و ارزشمندی را یاری نمودند. از همسر عزیزم خانم فضا رستم‌پور که در کار تایپ و خواندن نسخه‌ها کمک‌های بسیاری به من نمودند هم صمیمانه تشکر می‌کنم. از همکاری بزرگواری که در امر یافتن نسخه‌ها مرا یاری نمودند، تشکر و قدردانی می‌کنم: آقای رضا صرافیان ریاست محترم اداره اسناد فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری قائنات، آقای محمدعلی فقیهی کارشناس محترم فقه و فرائض، سرری اداره کل آموزش و پرورش خراسان رضوی، برادرم دکتر مسلم رستم‌پور، خواهرم زکریا رستم‌پور و حجه الاسلام سید محسن سعیدزاده مولف کتاب ارجمند و گران‌سنگ بزرگان قایم. از برادرم قاسم رستم‌پور به خاطر طراحی زیبایی جلد هم لازم است قدردانی کنم و همچنین لازم است تشکر کنم از عزیزانی که در امر خواندن نسخه‌ها مرا یاری نمودند: همکار عزیزم آقای محمدعلی نوروزی، خواهرم شریفه رستم‌پور و دختر عمویم زهرا رستم‌پور. در پایان از صمیم قلب از مدیر محترم انتشارات اکبرزاده که با همت و یاری بی‌منتش این اثر ارزشمند چاپ و انتشار گردید تشکر و قدردانی و سپاس‌گزاری می‌نمایم. بحمد و با ابعادالله (ع) ...